

WORLD POLITICS

Print Issn: 2383-0123

Online Issn: 2538-4899

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

Analysis of the Effects of the Rentier State on Iran's Ruling System in Terms of Political Development: Ahmadinejad and Rouhani Administrations

Reza Simbar * *Corresponding Author*, Professor of Political Science Department, University of Guilan, Rasht, Iran. E-mail: rezasimbar@hotmail.com

Mohammad Mahdi. Abadeizadeh Ph.D. student, Department of Political Science, Khoramshahr International Branch, Islamic Azad University, Khoramshahr, Iran. E-mail: mohamadmehdiabadeezadeh@gmail.com

Fereidoon Akbarzadeh * Assistant Professor, Department of Political Science, Ahvaz Branch, Islamic Azad University, Ahvaz, Iran. E-mail: drferedoun.akbarzadeh@yahoo.com

Article Info

Article Type:

Reserch Article

Keywords:

Rentier Steate,
Ahmadinejad
Rouhani,
Political Development.

Article history:

Received February 24,
2024

Received in revised form
June 12, 2024

Accepted June 17, 2024

Published Online

June 20, 2024

ABSTRACT

The current article aims at a comparative study of the concept of rentier government in two governments of Ahmadinejad and Rouhani. Based on this, the qualitative research strategy along with the theme matrix, and the method of judgmental sampling of political texts, are indicative of the three overarching themes of civil society institution quality, government efficiency, and private sector efficiency. Based on this, the commonalities and differences of each government are as follows: In relation to the quality of civil society, both governments have lacked independence and appropriateness of civil society mechanisms and non-governmental organizations, but while Ahmadinejad's government lacks determination To strengthen critical political parties and non-governmental organizations, the Rouhani government provided an open political space and civil society activity along with the expansion of non-governmental parties and organizations; On the other hand, both governments had little political will in realizing the principles of an efficient government, but the decrease in accountability and increase in government tenure, a special feature of the Ahmadinejad government; and the tendency towards liberation were the characteristics of Rouhani period.

Cite this Article: Simbar, R., Abadeezadeh, M., & Akbarzadeh, F. (2024). Analysis of the Effects of the Rentier State on Iran's Ruling System in Terms of Political Development: Ahmadinejad and Rouhani Administrations. *World Politics*, 13(1), 199-224. doi: 10.22124/wp.2024.26875.3323

© Author(s)

Publisher: University of Guilan

DOI: 10.22124/wp.2024.26875.3323

1. Introduction

The relationship between good governance and political development is interactive and two-way. Political development makes citizens aware of their rights in governance, and then leads to good governance, efficiency, accountability, justice and proper governance. One of the major obstacles in this process is the existence of rent and rentierism. By selling the raw resources of the country and making money from it, the rentier state becomes unnecessary to respond to the needs of the society. This issue gradually causes the lack of formation of democratic institutions and organizations and the strengthening of civil society. After the growth of the oil industry and the Iranian government becoming dependent on the income from oil exports, the rentier state was formed in Iran. The current research, with the aim of comparative study of the concept of rentier state in the two governments of Ahmadinejad and Rouhani in Iran, uses the qualitative research method along with thematic matrix and judgmental sampling of political texts.

2. Theoretical Framework

Mohammad Hassanvand (2017) in a book entitled: "Oil Economy, Government and Accountability", while paying attention to the two components of the oil economy and government accountability, states that a rentier state is the basis for the creation and stabilization of autocratic and unaccountable governments and functional anomalies in Creates decision-making and resource allocation processes. Hossein Masoudnia and Peyman Sheikh Mahmoudi (2019) in an article entitled: "Economic and Political Pathology of Rentier states in the Middle East, a Case Study of Kuwait" state that rentier states have an authoritarian and undemocratic character due to separating their sources of income from society. Non-taxation and non-representation lead these governments to become authoritarian and undemocratic; Because their statesmen, with financial support, are trying to postpone the process of democracy.

3. Methodology

To analyze the data obtained from the analysis of political texts in relation to the research subject (rentier state), theme analysis was used, based on thematic coding process in order to discover themes (basic, organized and comprehensive) and compare them. After selecting and specifying the political texts related to the research topic (the effects of the rentier state on Iran's ruling system in the field of political development) through the judgmental or purposeful sampling method; Based on the thematic coding process, the basic, organized and comprehensive themes of rentier state have been discovered separately and case by case. After the completion of the case analysis, finally, the themes of the two governments have been compared and analyzed under the theme matrix in order to determine their commonalities and differences in different areas.

4. Results & Discussion

After completing the case analysis, 3 areas were identified: the quality of civil society institutions, the efficiency of the government and the efficiency of the private sector. Based on the above areas, the following results have been obtained: Both governments have suffered from the lack of independence and appropriateness of civil society mechanisms.

Non-governmental organizations, but while Ahmadinejad's government lacked determination to strengthen critical non-governmental parties and organizations, Rouhani's government provided an open political space and civil society activity along with the expansion of non-governmental parties and organizations. On the other hand, both governments did not have much political will for an efficient government, but reducing accountability and increasing government tenure is a special feature of Ahmadinejad's government. And the trend towards freedom was one of the characteristics of Rouhani's period. Both governments lacked appropriate policies to strengthen the private sector. But the difference between the two is in the transparency and low interaction of the government with the private sector during Ahmadinejad's period and the increase of the above characteristics during Rouhani's period.

5. Conclusions & Suggestions

Using the qualitative research strategy and thematic matrix, this research has investigated the impact of the rentier state on Iran's governance system in the field of political development in the Ahmadinejad and Rouhani governments. The results show that both governments were faced with excessive reliance on oil revenues, weakness in civil society and lack of attention to non-governmental organizations. However, compared to Ahmadinejad's government, Rouhani's government has provided a more open political space and better functioning of civil society mechanisms. In terms of efficient government, both governments lacked the necessary will to realize it, but Ahmadinejad's government was facing the lack of responsibility and accountability, and Rouhani's government was facing the pressure of American economic sanctions. Both governments failed to strengthen the private sector, but Rouhani's government was faced with an increase in the stock market in the real estate and housing sector and the lack of a suitable government agility policy. To strengthen the governance system and economic development, proposals have been made at three levels: cooperative governance, citizen participation and policy stability, and structural reforms including redesigning the economic structure, implementing a comprehensive tax plan, and privatization with competitive platforms.

سیاست جهانی

شاپا چاپی: ۲۳۸۳-۰۱۳۳
شاپا الکترونیکی: ۲۵۳۸-۴۸۹۹

Homepage: <https://interpolitics.guilan.ac.ir/>

تحلیل تاثیرات دولت رانتیر بر نظام حکمرانی ایران در زمینه توسعه سیاسی: مقایسه دو دولت احمدی نژاد و روحانی

رضا سیمبر* نویسنده مسئول، استاد گروه علوم سیاسی، دانشگاه گیلان، رشت، ایران. رایانامه: rezasimbar@hotmail.com
محمد مهدی آبادی زاده دانشجوی دکتری گروه علوم سیاسی، واحد بین المللی خرمشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، خرمشهر، ایران.
رایانامه: mohadammehdidiabadeeizadeh@gmail.com
فریدون اکبرزاده استادیار گروه علوم سیاسی، واحد اهواز، دانشگاه آزاد اسلامی، اهواز، ایران.
رایانامه: drferedoun.akbarzadeh@yahoo.com

درباره مقاله	چکیده
<p>نوع مقاله: مقاله پژوهشی</p> <p>کلیدواژه‌ها: دولت رانتیر، احمدی نژاد، روحانی، توسعه سیاسی.</p> <p>تاریخچه مقاله تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۲/۵ تاریخ بازنگری: ۱۴۰۳/۳/۲۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۳/۲۸ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۳/۳۱</p>	<p>مقاله حاضر درصدد مطالعه تطبیقی مفهوم دولت رانتیر در دو دولت احمدی نژاد و روحانی است. بر این اساس، راهبرد پژوهش کیفی همراه با ماتریس مضمون، و روش نمونه گیری قضاوتی متون سیاسی، گویای سه مضمون فراگیر کیفیت نهاد جامعه مدنی، کارایی دولت، و کارآمدی بخش خصوصی می باشند. بر این اساس، وجوه اشتراک و افتراق هر دولت، به ترتیب ذیل اند: در رابطه با مضمون کیفیت جامعه مدنی، هر دو دولت دارای عدم استقلال و تناسب سازوکارهای جامعه مدنی و تشکل های مردم نهاد بوده اند، اما در حالی که دولت احمدی نژاد فاقد عزم برای تقویت احزاب سیاسی منتقد و تشکل های مردم نهاد بود، دولت روحانی، فضای باز سیاسی و فعالیت جامعه مدنی را همراه با گسترش احزاب و سازمان های مردم نهاد فراهم کرد؛ از سوی دیگر، هر دو دولت، اراده سیاسی کمی در تحقق مبانی دولت کارآمد داشتند، اما کاهش پاسخگویی و افزایش تصدی گری دولت، ویژگی خاص دولت احمدی نژاد؛ و گرایش به آزادسازی، ویژگی دوره روحانی بودند. هر دو دولت، فاقد سیاستگذاری مناسب برای تقویت بخش خصوصی بودند؛ اما تفاوت آن دو با شفافیت و تعامل اندک دولت با بخش خصوصی در دوره ی احمدی نژاد. و افزایش میزان آن در دوره روحانی قابل به تحلیل است. برای اعتبارسنجی یافته های کیفی تحقیق، از شیوه ارتباطی و روش ممیزی همراه بررسی قابلیت تکرار و تعمیم پذیری استفاده شده است.</p>

استناد به این مقاله: سیمبر، رضا، آبادی زاده، محمد مهدی، & اکبرزاده، فریدون. (۱۴۰۳). تحلیل تاثیرات دولت رانتیر بر نظام حکمرانی ایران در زمینه توسعه سیاسی در دولت های احمدی نژاد و روحانی. *سیاست جهانی*, ۱۳(۱)، ۱۹۹-۲۲۴.
doi: 10.22124/wp.2024.26875.3323

© نویسنده (گان)

ناشر: دانشگاه گیلان

رابطه میان حکمرانی مطلوب و توسعه، به خصوص توسعه سیاسی از نوع یک رابطه تعاملی و دو طرفه است. در حقیقت، توسعه سیاسی زمینه لازم برای شکل‌گیری مفهوم شهروند، در قالب «شهروند آگاه» را فراهم می‌نماید که مسئولین منتخب را وادار به پاسخگویی در قالب اعمال آنها نموده و این باور را به وجود می‌آورد که بر اعمال آنها نظارت اعمال می‌شود. مفهوم نظارت و هدایت، بر اساس رابطه پویای مسئولیت فردی، در کنار نقش جمعی شهروندان و اعمال هماهنگی میان این دو، توسط نظام حکمرانی دارای معنای حقیقی می‌گردد. در این فراگرد، مفهوم توسعه سیاسی دارای ارزش تحلیلی مهمی است. توسعه سیاسی، نقش موثر و مفیدی در انتخاب و گزینش حکمرانی مطلوب دارد. از سوی دیگر حکمرانی مطلوب نیز می‌تواند شرایطی خلق کند که در آن توسعه سیاسی شکوفا و ارتقاء یابد و ارتقای آن، راه را برای انتخاب حکمرانی مطلوب هموار می‌کند. به عبارت دیگر می‌توان بیان داشت که توسعه سیاسی به حکمرانی خوب فرصت پیشرفت به سمت سطح بالاتری از مشارکت با بازیگران مختلف اجتماعی به مانند بخش خصوصی، بخش طرف جامعه مدنی و شهروندان را می‌دهد و سطح مشارکت را افزایش خواهد داد. علیرغم اینکه رابطه سه مقوله توسعه، توسعه سیاسی و حکمرانی مطلوب از نوع رابطه تعاملی و مکمل است اما رابطه آنان با دولت رانتیر یا تحصیلدار، از نوع رابطه ضدین و مخالف فهم می‌گردد. دولت رانتیر، با کسب درآمد عمده از فروش منابع خام کشور و تخصیص غیر سامان مند آن در نهادها و سازمان‌های مرتبط به آنان، بدنه حکمرانی جامعه را به سوی انقطاع ارتباط کارکردی میان دولت و جامعه سوق داده و به گونه‌ای آن را از پاسخگویی به برخی از انتظارات اجتماعی، که با سیر تامین سرمایه مالی و انسانی حاکمیت از سوی جامعه با استفاده از ابزارهای معمول تضمین می‌گردد، باز خواهد داشت. البته این موضوع، با عدم قطعیت‌ها و تفاوت‌های موردی بسیاری همراه است. در یک مبنای کلی، دسترسی به منابع و امکان فروش مستقیم، با بازار تضمین شده و انحصاری، انتظارات و چارچوب‌های حاکمیتی ویژه‌ای را ناظر بر ارتباطات مالی رانتیر شکل می‌دهد که بر کسب سود و تضمین دریافت سرمایه‌تطور می‌یابند. این چارچوب‌ها، عموماً مطابق با روند حفظ محافظه‌کاری سیاسی و اقتصادی در دولت‌های رانتیر هستند و گرایش به تخصیص جهت‌دهی شده، ویژه‌خواری و کژکارکردی را در دیوان‌سالاری و ساختار حاکمیت بازتولید می‌سازند. بر اساس یک چارچوب کلی، توسعه سیاسی و حکمرانی مطلوب به شدت مخالف اساس و چارچوب تعریفی دولت رانتیر بوده و در صورت تحقق آنها دولت تعریفی فوق، به شدت تضعیف و یا حتی نابود می‌شود. اما در صورت محقق

نشدن آنها دولت رانتیر عرصه ظهور و بروز پیدا نموده و سد محکمی برابر نیل جامعه، به توسعه سیاسی و حکمرانی مطلوب فراهم می‌آورد. دولت‌های رانتیر، تصویر بسیار گویایی از روند هماهنگی اقتصاد سیاسی و توسعه را در منطقه خاورمیانه بازنمایی می‌کنند. با این وجود که شرایط سیاسی، اقتصادی و فرهنگی دولت‌های این منطقه، همسان نیست، اما نقش سرمایه نفتی و پترودولارها در سیاست و اقتصاد این کشورها، نه تنها به چارچوب‌های حاکمیتی داخلی شان شکل داده است، بلکه تاثیر شایانی بر روی سیاست منطقه‌ای، ارتباطات فرامنطقه‌ای و حتی نوع هویت یابی و سازواری آنان با همسایگان شان دارد. منابع نفت و گاز خاورمیانه، با مقادیر نایکسان و آینده بازار جهانی کم و بیش بی‌ثبات و در حال جایگزینی خود، نه تنها گذشته خاورمیانه را با انشقاق و دوگانگی میان دولت‌های دارای استحکام داخلی، توان نظامی، و البته امنیت اجتماعی بیشتر برابر با دولت‌های به نسبت بی‌ثبات و شکننده مشخص می‌سازد، بلکه آینده آن را منطبق بر همین منطق کم و بیش شکل می‌دهد.

با کشف نفت و متکی شدن دولت ایران، به صادرات آن «دولت رانتیر» در ایران نیز شکل گرفت و در ادوار مختلف تاریخی، به حیات خود ادامه داده است. از جمله بعد از پیروزی انقلاب اسلامی و در دو دوره دولت‌های احمدی‌نژاد و روحانی همواره شاهد شکل‌گیری دولت رانتیر با تمام ویژگی‌های مختص به خود از جمله: افزایش استقلال دولت از جامعه، فقدان شکل‌گیری جامعه مدنی، بی‌نیازی دولت از بنیاد نمودن روند دموکراسی و ایجاد موانع تدریجی خواسته و یا ناخواسته در مسیر توسعه‌ی سیاسی، تضعیف توان استخراجی و بازتوزیعی دولت، تبدیل شدن دولت به توزیع‌کننده‌ی رانت، رشد روحیه‌ی رانتیری در اقتصاد و جامعه، گسترش بخش عمومی اقتصاد، توسعه اقتصاد مصرفی، اخلال در برنامه‌های توسعه‌ی اقتصادی، مانع از شکل‌گیری توسعه و حکمرانی مطلوب در جامعه شده است. این روند، همواره ضربات جبران‌ناپذیری بر جامعه ایران در ابعاد مختلف سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی وارد نموده و باعث حذر رفتن منابع، تغییر جایگاه تخصیصی ایران در زنجیره ارزش مادی جهانی، بروز و ظهور مشکلات و مسائل مختلف اجتماعی، عدم شکل‌گیری نهادها و سازمان‌های مردم‌نهاد، احزاب، رسانه‌های مستقل، عدم توزیع صحیح و درست منابع، فقدان شایسته‌سالاری، فقدان شکل‌گیری دولت پاسخگو و قانونمند، کاهش اعتماد و شکاف میان مردم و سیستم و جامعه مدنی نهادینه شده در جامعه ایران شده است. موارد فوق به خوبی حائز اهمیت بودن موضوع را نشان داده و به این نکته اشاره دارند که عدم پیدایی توسعه سیاسی با تاکید بر شکل‌گیری حکمرانی مطلوب جامعه ایران را در آینده با بحران‌های مختلف روبه‌رو می‌سازد. تحقیق حاضر درصدد مطالعه تطبیقی دولت رانتیر در دولت

احمدی‌نژاد و روحانی است. برای رسیدن به این هدف، از راهبرد پژوهش کیفی و از نوع ماتریس مضمون استفاده شده است. لذا داده‌های تحقیق با استفاده از روش نمونه‌گیری قضاوتی یا هدفمند از متون سیاسی مرتبط به واسطه فرایند کدگذاری موضوعی در راستای کشف و شناسایی مضامین پایه‌ای، سازمان‌یافته و فراگیر دولت رانتیر در دو دولت احمدی‌نژاد و روحانی سامان یافته اند. بر این اساس، پرسش پژوهش آن است که مولفه‌های ویژه یک دولت رانتیر یا تحصیلدار، موجب چه وجوه اشتراک و افتراقی منطبق بر فهم توسعه سیاسی، در دو دولت احمدی‌نژاد و روحانی شده اند؟ یافته‌های کیفی تحقیق با استفاده روش نمونه‌گیری قضاوتی متون سیاسی، گویای سه مضمون فراگیر کیفیت نهاد جامعه مدنی، کارایی دولت، و کارآمدی بخش خصوصی می‌باشند. بر این اساس، وجوه اشتراک و افتراق هر دولت، به ترتیب ذیل اند: در رابطه با مضمون کیفیت جامعه مدنی، هر دو دولت دارای عدم استقلال و تناسب سازوکارهای جامعه مدنی و تشکل‌های مردم نهاد بوده اند، اما در حالی که دولت احمدی‌نژاد فاقد عزم برای تقویت احزاب سیاسی منتقد و تشکل‌های مردم نهاد بود، دولت روحانی، فضای باز سیاسی و فعالیت جامعه مدنی را همراه با گسترش احزاب و سازمان‌های مردم نهاد فراهم کرد؛ از سوی دیگر، هر دو دولت، اراده‌ی سیاسی کمی در تحقق مبانی دولت کارآمد داشتند، اما کاهش پاسخگویی و افزایش تصدی‌گری دولت، ویژگی خاص دولت احمدی‌نژاد؛ و گرایش به آزادسازی، ویژگی دوره روحانی بودند. هر دو دولت، فاقد سیاستگذاری مناسب برای تقویت بخش خصوصی بودند؛ اما تفاوت آن دو با شفافیت و تعامل اندک دولت با بخش خصوصی در دوره‌ی احمدی‌نژاد. و افزایش میزان آن در دوره روحانی قابل به تحلیل است. برای اعتبارسنجی یافته‌های کیفی تحقیق، از شیوه ارتباطی و روش ممیزی همراه بررسی قابلیت تکرار و تعمیم‌پذیری استفاده شده است. در نهایت به منظور اعتبارسنجی مضامین و یافته‌های کیفی پژوهش حاضر از دو روش؛ ارزیابی اعتبار به شیوه ارتباطی و و نیز روش ممیزی و جهت قابلیت اعتماد آن از قابلیت تکرارپذیری و قابلیت انتقال یا تعمیم‌پذیری استفاده شده است.

۱. پیشینه پژوهش

محمد حسنونند (۱۳۹۷) در کتابی با عنوان: «اقتصاد نفتی، دولت و پاسخگویی» ضمن توجه به دو مولفه اقتصاد نفتی و پاسخگویی دولت به این نتیجه می‌رسد که یک دولت رانتیر زمینه ایجاد و تثبیت حکومت‌های خودکامه و غیرپاسخگو و سوءرفتارها و ناهنجاری‌های کارکردی را در فرآیندهای تصمیم‌گیری و تخصیص منابع به وجود می‌آورد. بر همین مبنا، بهمن نوربخش (۱۳۹۵) در کتابی با

عنوان: «مسائل توسعه در دولت‌های رانتیر و توسعه‌گرا»، به این نتیجه رسیده است که برخی کشورها با دستیابی به سطح مناسب رشد، قادر شدند برخی از شاخص‌های انسانی و اجتماعی مانند سطح امید به زندگی، میزان سواد و بهداشت کودکان را افزایش دهند. این واقعیت که کشورهای فوق‌الذکر با داشتن سیاست‌های متفاوت دموکراتیک و غیردموکراتیک به موفقیت‌های توسعه‌ای دست یافته‌اند اما کشورهای دیگر علیرغم داشتن منابع زیرزمینی عظیم و درآمدهای ناشی از آن نتوانسته‌اند به چنین رشدی دست یابند.

حسین مسعودنیا و پیمان شیخ محمودی (۱۳۹۹) در مقاله‌ای با عنوان: «آسیب‌شناسی اقتصادی و سیاسی دولت‌های رانتیر در خاورمیانه، مطالعه موردی کویت» بررسی می‌کنند که دولت‌های رانتیر در وجه سیاسی به دلیل تفکیک منابع درآمدی خود از جامعه دارای خصلتی اقتدارگرا و غیردموکراتیک می‌باشند. در وجه سیاسی هم ویژگی اصلی این دولت، عدم مالیات‌ستانی و عدم نمایندگی است که آن را به سمت دولتی اقتدارگرا و غیردموکراتیک سوق می‌دهد؛ زیرا دولتمردان این کشور با حمایت‌های مالی درصدد خرید سیاسی و به تعویق انداختن روند دموکراسی هستند. به نظر می‌رسد با تداوم چنین بحران‌هایی، دولت کویت با چالش‌های سیاسی و اقتصادی مشهودی در آینده خود روبه‌رو شود. دادگر و اروچی (۲۰۱۸) در مقاله‌ای تحت عنوان بیماری هلندی، دولت رانتیر و نفرین منابع: یک مثلث مشخصه و چالش فوق‌العاده در اقتصاد ایران" حکمرانی بد در ایران بیماری‌های هلندی، دولت رانتیر و حیف و میل منابع، را به عنوان سه ضلع یک مثلث که برجستگی ویژه‌ای در اقتصاد ایران دارند مطرح می‌نمایند. از آنجا که بودجه سالانه ایران از محل درآمد نفت تأمین می‌گردد، ایران درگیر یک دولت رانتیر است و نویسندگان نتیجه می‌گیرند که این سه عامل منجر به کاهش توان اقتصادی ایران و تضعیف سامان مالیات در ایران شده است و مشکلات اقتصادی را عمیق‌تر خواهد کرد.

جنگلر (۲۰۲۰) نیز در مقاله‌ای تحت عنوان "تأمین مالی مجدد دولت رانتیر: رفاه، نابرابری و ترجیحات شهروندان نسبت به اصلاح مالی در سلطنت‌های نفتی خلیج فارس" مزایای غیرقابل استثنائی که در دسترس همه شهروندان مبتنی بر رانت است و منافع شخصی که به طور نامتناسبی به شهروندان نخبه و طبقه حاکم سرازیر می‌شود را باعث ایجاد نابرابری ذاتی در این کشورها می‌داند. مطالعه او پیامدهای مهمی در درک چگونگی ترجیحات شهروندان برای محدود کردن گزینه‌های سیاست داخلی و خارجی در دسترس دولت‌های رانتیر دارد، زیرا آنها به دنبال تغییر شکل جوامع خود به دور از اتکای به نفت

هستند. همچنین از یک جهت گیری مجدد مفهومی بزرگتر از جنبه‌های اصلی الگوی دولت رانتی حاکم دعوت می‌کند.

۲. چارچوب نظری

الف- نظریه دولت رانتیر

مفهوم «دولت رانتی» رانتیر یا تحصیلدار اولین بار توسط حسین مهدوی در تحلیل خود از اقتصاد سیاسی ایران پیش از انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۰ صورت‌بندی شد. در سال ۱۹۸۷، حازم بیلای،^۱ در تحلیل خود از اقتصاد کشورهای عربی خاورمیانه از عنوان دولت رانتیر استفاده نمود که، بیشتر بر اساس ایده مهدوی استوار بود. او یک دولت رانتی را دارای سه شرط اساسی توصیف کرد. در درجه اول، اقتصاد این دولت‌ها تحت سلطه رانت است، رانت‌ها از شرکت‌های بین‌المللی خارج از کشور پرداخت می‌شوند و دولت دریافت‌کننده اصلی آن‌هاست. سپس، تعداد کمی از افراد در ایجاد این رانت فعال هستند، در حالی که اکثریت در توزیع یا استفاده از آن نقش دارند. وی همچنین پدیده رانت‌خواری را اینگونه توضیح داد: «جستجوی سود مالی یا سود حاصل از فعالیت‌های اقتصادی غیرمولد که به ویژه در میان افرادی که برای دسترسی به اعتبار، کمک‌های بلاعوض، مجوزها، قراردادهای و غالباً به امتیازات دولتی وابسته هستند رواج دارد (Sandbakken, 2006: 136).

از سوی دیگر این پدیده رانت‌جویی، اگرچه اغلب در دولت‌های رانتی دیده می‌شود، به طور دقیق در تعریف دولت رانتی گنجانده نشده است (Sandbakken, 2006:136). بنابراین بر اساس مطالب اشاره شده می‌توان بیان داشت که یک دولت رانتیر از چهار جنبه کلان می‌تواند مورد تعریف قرار گیرد. نخست، اقتصاد رانتی دارای نرخ بالایی از وابستگی به رانت و اقتصاد ملی آن به شدت به درآمدهای حاصل از فروش منابع هیدروکربنی و یا دیگر منابع وابسته است. ثانیاً، دولت‌های رانتیر دارای بخش‌های عمومی و دیوان سالاری ناکارآمد و متورم هستند. ثالثاً، از آنجایی که بخش عمومی این دولت‌ها ناکارآمد است، شرکت‌های دولتی در اقتصادهای رانتی نیز ناکارآمدی از خود بروز می‌دهند. شرکت‌های دولتی نه بر اساس معیارهای سود شرکت‌های خصوصی، بلکه بر اساس توانایی آنها در انتقال همین سودها به خزانه دولت، با اولویت دادن به منافع سیاسی بر شرکت‌ها، اداره می‌شوند. چهارم، دولت‌های رانتیر شرایطی به نام «پوپولیسیم اقتصادی» را تجربه می‌کنند (Hertog, 2020: 278). بنابراین و بر اساس تعاریف ارائه شده

¹ Hazem Beblawi

می‌توان بیان داشت که دولت‌های رانتیر بر اساس انواع مختلف درآمدی که دریافت می‌کنند، طبقه‌بندی می‌گردند. دولت‌های رانتی درجه یک یا خالص که درآمد را عمدتاً از منابع طبیعی مانند نفت یا گاز به دست می‌آورند. دوم، دولت‌های درجه دوم یا نیمه رانتیر که این منابع طبیعی را در اختیار ندارند و درآمد دولت از طریق سایر فعالیت‌های اقتصادی نوع رانتی، مانند اجاره پایگاه‌های نظامی و بنادر و جزایر در قلمرو خود به سایر کشورها، به دست می‌آید. دولت‌های رانتیر بخش بزرگی از درآمد مالی خود را از دریافتی خارجی معمولاً به صورت حق امتیاز، مالیات بر سود یا قراردادهای مشارکت در تولید با شرکت‌های استخراج معدن خارجی به دست می‌آورند و در نتیجه، از نیاز به دریافت مالیات شهروندان کاسته می‌شوند (Beblawi & Luciani, 1999: 32).

بنا به گفته مور کلید درک اینکه چرا دولت‌های رانتی به وجود می‌آیند، شکاف جهانی شمال-جنوب است. او با تعریف دولت رانتی به عنوان دولتی که در آن دولت از محل درآمدهای غیرقابل کسب برای درآمد امرار معاش کرده و ساختار دولتی نسبت به جمعیت داخلی حمایت چندانی نمی‌کند، تشکیل آن را در جهان جنوب به سازوکارهای باقی‌مانده از استعمار شمال در جهان جنوب نسبت می‌دهد. از طریق این سازوکارها- یعنی میراث دیوان سالارانه حاکمیت مستقیم استعماری، وابستگی اقتصادی، اتحادها و مداخلات نظامی و کمک‌های خارجی - دولت‌هایی در محدوده تعریفی جنوبی پدید آمدند که بسیاری از آنها تبدیل به دولت‌های رانتی شدند. مور همچنین فرگشت فناوری نظامی را به عنوان عاملی در شکل‌گیری دولت رانتیر شناسایی می‌کند. از آنجایی که این فناوری در فواصل طولانی سرمایه‌بر، مخرب‌تر، و به سرعت قابل پیش‌بینی شد، عدم تعادل قدرت بزرگی را بین شهروندان عادی و نخبگان حاکم ایجاد کرد، زیرا نخبگان توانایی بیشتری برای سرکوب مخالفان مدنی با استفاده از نیروی نظامی پیدا کردند (Moore, 2019: 297).

ب- مفهوم حکمرانی مطلوب

حکمرانی خوب مجموعه‌ای از بازیگران رسمی و غیررسمی را در برمی‌گیرد که بر جریان تصمیم‌گیری تأثیرگذارند و اغلب نهادهای توسعه، ترویج این الگو از حکمرانی را بخشی مهم از دستور کار خود می‌دانند. به اقتضای چنین خصیصه‌ای است که حکمرانی را به «نفوذ هدایت‌شده در فرایند اجتماعی» تعریف می‌نمایند. این مفهوم در واقع به نوعی عمل می‌کند که اعتماد اکثریت شهروندان را به دست می‌آورد که تحقق آن بسته به اثربخشی، ایجاد برابری فرصت‌ها و برابری در بهره‌مندی، برخورداری از بینش راهبردی کارآمد، تامین نظام شفافیت در کنار پاسخگویی حکومت، اجماع سازی، اعتمادسازی

عمودی یا افقی و تحقق مشارکت حداکثری مردم در امور سیاسی و اجتماعی (Simbar & Maleki, 2018: 283). گریندل نیز معتقد است که حکمرانی خوب در اکثر موارد بیانگر فهرستی از خصوصیات پسندیده است که حکومت باید داشته باشد. حکمرانی خوب، بیانگر نگرانی‌های هنجاری درباره اموری مثل کاهش فقر، حفظ ثبات سیاسی یا عرضه‌ی خدمات پایه‌ای است که دولت باید انجام دهد (Eyvazi, 2016: 75). سازوکارهای مختلفی در آن حوزه‌ها درگیر هستند. برخی از این سازوکارها بسیار پیچیده‌اند و صرفاً از بازیگران بخش دولتی سرچشمه نمی‌گیرند. از این‌رو، تمامی تعاریف حکمرانی بیانگر مفهوم وسیع‌تری از حکومت هستند که فقط بازیگران و نهادهای دولتی را شامل نمی‌شود، بلکه سه نهاد حکومت، جامعه‌ی مدنی و بخش خصوصی را هم دربر می‌گیرد. دولت محیطی سیاسی و حقوقی به وجود می‌آورد، بخش خصوصی اشتغال و درآمد ایجاد نموده و جامعه‌ی مدنی تعامل سیاسی و اجتماعی گروه‌های فعال را برای مشارکت در فعالیت‌های اقتصادی، اجتماعی و سیاسی تسهیل می‌نماید. بنابراین، وظیفه‌ی حکمرانی خوب نیز فراهم کردن زمینه‌ی همکاری و هماهنگی هر چه بیشتر این سه بخش با یکدیگر است (Sahraie & Mahmoodinia, 2018: 208).

بخش دوم حکمرانی خوب بُعد سیاسی و ماهیت دولت را شامل می‌شود. حکومت به عنوان یکی از ارکان و بخش‌های حکمرانی علاوه بر تحقق زمینه‌های حقوقی و مدیریتی این الگو، وظیفه‌ی هدایت و راهبری و برقراری حاکمیت قانون را به عهده دارد (Ebrahimpour & Oleiki, 2015: 5) چیزی که تحت عنوان «اصول» یا «شاخص»‌های حکمرانی خوب از سوی سازمان‌ها و نهادهای بین‌المللی و برخی از کارشناسان سیاست اجتماعی و توسعه مورد اشاره قرار می‌گیرد، بیشتر در دامنه‌ی این بخش، یعنی ماهیت نظام سیاسی و حکومت‌الگوی حکمرانی خوب قرار می‌گیرد. اصولی که می‌توان آن‌ها را در قالب اصول پاسخگویی، وفاق‌محوری، مشارکت‌جویی، شفافیت، حاکمیت قانون، کارآمدی و اثربخشی، منصفانه و فراگیر و حساسیت و انعطاف‌پذیری صورت‌بندی نمود (Hadavand, 2005: 24).

ج- نظریه توسعه سیاسی

هانتینگتون مفهوم توسعه سیاسی را بر اساس میزان صنعتی شدن، تحرک و تجهیز اجتماعی، رشد اقتصادی و مشارکت سیاسی مورد ارزیابی قرار داده و بر این اعتقاد است در فرآیند توسعه سیاسی تقاضاهای جدیدی به صورت مشارکت و ایفای نقش‌های جدیدتر ظهور می‌کنند که در نتیجه نظام سیاسی باید از ظرفیت و توانایی‌های لازم برای تغییر وضعیت برخوردار باشد. در غیر این صورت نظام با بی‌ثباتی، هرج‌ومرج، اقتدارگرایی و زوال سیاسی روبه‌رو خواهد شد و امکان دارد پاسخ جامعه به این نابسامانی‌ها

به شکل انقلاب تجلی کند (Qavam, 1991: 10-11). هانتینگتون در نهایت نوسازی سیاسی را جریانی در جهت عقلانی شدن اقتدار، تمایز ساختارها و گسترش اشتراک سیاسی می‌داند: (Huntington, 1973: 135)، و معتقد است که در یک جامعه سیاسی سنتی، نهادهای سیاسی فاقد ضرورت کارکردی در تأمین ثبات سیاسی جامعه هستند و به همین علت از اهمیت قابل اعتبای برخوردار نمی‌باشند. در این جوامع، تقاضای مشارکت سیاسی افزایش نمی‌یابد. در نقطه مقابل این جوامع، جامعه سیاسی مدرن معنی می‌یابد که در نقطه مقابل یک جامعه سیاسی سنتی بوده و به دلیل اقتضائات زندگی اجتماعی و بالا بودن میزان تقاضای مشارکت سیاسی، سازوکارهای سنتی از عهده پاسخگویی به درخواست مشارکت سیاسی گروه‌های خواهان مشارکت و تأمین مشروعیت و اقتدار نظام سیاسی در آن برنمی‌آیند و به جای آن‌ها نهادهای سیاسی، عهده‌دار حفظ اقتدار و ثبات سیاسی حکومت هستند. وی در مقام مقایسه دو نوع جامعه سنتی و مدرن به این مسئله می‌رسد که بی‌ثباتی در جامعه‌ای رخ می‌دهد که تقاضای مشارکت سیاسی افزایش یافته باشد اما نهادهای سیاسی جامعه توان پاسخ‌دهی به این نیاز را ندارند و این شرایط تنها در جوامع در حال گذار به وقوع می‌پیوندد. بنابراین از نظر هانتینگتون انقلاب را باید در بستر نوسازی اجتماعی و عدم نهادمندی سیاسی تعریف نمود. در جریان توسعه، ابعاد گوناگون باید با هم رشد نمایند. هنگامی که در جریان توسعه، توسعه سیاسی عقب بماند و توسعه در همه ابعاد به یکسان به وقوع نپیوندد، ناهماهنگی نوسازی و نهادمندی سیاسی منجر به ایجاد شکافی بین این دو می‌گردد که بحران‌زاست و حاصل آن بحران سیاسی است (Moshirzadeh, 1996). اگر نوسازی سیاسی انجام نشود و گروه‌های نوظهور جذب نظام نشوند، این گروه‌ها دچار سرخوردگی شده و ضمن ناامیدی از امکان فعالیت سیاسی در قالب مجاری قانونی و رسمی خارج از نهادهای موجود، کنش‌های خود را سامان می‌دهند. در این شرایط، توسعه سیاسی در محیط خارج از سامان مشخص و رسمی تحت کنترل دولت شکل می‌گیرد که عموماً منجر به بی‌ثباتی و بروز انواع کودتا، شورش، طغیان، جنگ‌های استقلال‌طلبانه و انقلاب می‌گردد (Moshirzadeh, 1996).

می‌توان بیان داشت که تلاش در جهت نیل به توسعه سیاسی در کشورها، امری از پیش مفروض بوده و می‌توان آن را یک روند حکمرانی رایج دانست. در این راستا و منطبق بر سویه و نوع نگاه آنان به مفهوم توسعه و توسعه سیاسی و نوع خاصی از عزم برای آن، که در میان واحدهای سیاسی به شکل متفاوتی تجربه می‌شود، راهکارهای متفاوتی مطرح می‌گردند. در این حوزه، طیفی از توسعه‌گرایان در معنای عام، پیرامون سطح توسعه اقتصادی و تقدم آن بر سایر مدل‌های توسعه سخن می‌گویند، در حالی که

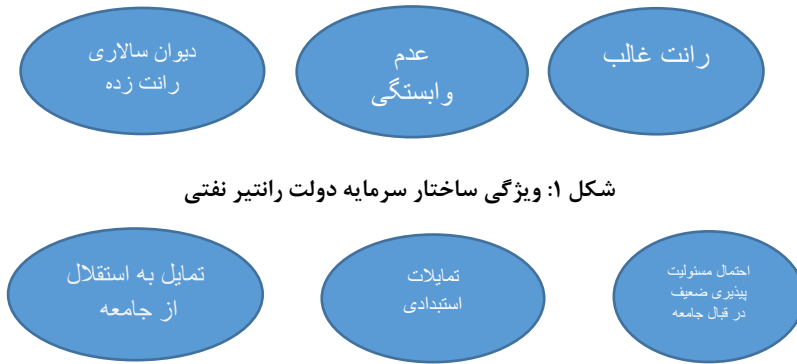
دیگران بر توسعه فرهنگی و تقدم آن بحث به میان می‌آورند. بحث توسعه سیاسی نیز از کانون های تاکیددی پژوهشگران ادبیات نظری توسعه است. در این حوزه و با توجه به ابعاد گوناگون مطروحه، دو گزاره قابل به تحلیل اند. بسیاری معتقدند که توسعه سیاسی مناسب، در سایه شکل‌گیری حکمرانی مطلوب محقق می‌شود و این نوع از حکمرانی با توجه به ویژگی‌های خود، زمینه‌ساز توسعه سیاسی است. از سوی دیگر، منطبق بر توسعه سیاسی، زمینه برای شکل‌گیری نهادهای مستقل فراهم می‌گردد. از این رو رابطه میان حکمرانی مطلوب و مفهوم توسعه سیاسی از نوع رابطه تعاملی دانسته می‌شود، چرا که حکمرانی مطلوب می‌تواند شرایطی خلق کند که در آن توسعه سیاسی شکوفا شود و شکوفا شدن توسعه سیاسی، راه را برای انتخاب حکمرانی مطلوب هموار می‌کند. توسعه سیاسی، حکمرانی مطلوب را تقویت می‌کند که ناظر بر افزایش شفافیت و بلوغ سیاسی در جامعه است. این موضوع، منجر به بهبود نتایج اقتصادی و اجتماعی می‌شود. نتیجه کسب شده این است که حکمرانی مطلوب، اثرات مثبتی بر ابعاد توسعه سیاسی شامل: شفافیت، نظارت، توازن، دموکراسی و همبستگی، مشارکت و انتخابات دارد و سبب افزایش و بالا رفتن سطح توسعه سیاسی خواهد شد.

د- رانتیرسم نفتی و حکمرانی

یکی از اصلی ترین عوامل عدم وجود توسعه سیاسی و حکمرانی مطلوب، سیر ورود سرمایه های عمده مبتنی بر رانتیرسم منابع است. مبتنی بر نظریه نفرین منابع، عدم وجود نهادمندی میان دریافت و بذل سرمایه های رانتی، موجب عدم سازمان یابی آن در غالب متناسب با نیاز های توزیعی جامعه شده و ارتباط میان ساختار حاکمیت و مردم را مخدوش می‌سازد. در این میان، نه حاکمیت و نه مردم، دارای جایگاه حقیقی خود در یک مجموعه از حقوق و تعهدات نیستند. با دسترسی آسان به منابع مالی، دولت ها ممکن است نیاز کمتری به ایجاد مؤسسات نیرومند یا مالیات باشند، که این امر باعث ایجاد یک قرارداد اجتماعی «عدم دریافت مالیات بدون نمایندگی» می‌شود. این امر مشارکت و مسئولیت پذیری شهروندان را تضعیف می‌کند و مانع توسعه دموکراتیک می‌گردد (Bebawi, 1987: 387).

در این چارچوب، و بر اساس روندی از کسب منابع و دریافت حمایت، چالش های دیگری نیز بروز می‌کنند. این چالش ها عموماً به ساختار سرمایه در کشورها مربوط می‌شوند و بر روی نوع و روند توسعه نیز موثر اند. در وضعیت یک دولت رانتیر نفتی تکیه بیش از حد بر دریافت سرمایه مبتنی به صورت فروش منابع خام، به تنوع اقتصادی دولت آسیب وارد می‌سازد.

(شکل ۱)

شکل ۱: ویژگی ساختار سرمایه دولت رانتیر نفتی

۳. روش تحقیق

برای تحلیل داده‌های حاصل از واکاوی متون سیاسی در رابطه با موضوع تحقیق (دولت رانتیر) از تحلیل تم یا مضمون براساس فرایند کدگذاری موضوعی در راستای کشف مضامین (پایه‌ای، سازمان‌یافته و فراگیر) و مقایسه استفاده شد. در تعریف مضمون می‌توان چنین گفت: «مضمون الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود که به توصیف، سازمان‌دهی مشاهدات و تفسیر جنبه‌هایی از پدیده می‌پردازد. تحلیل مضمون روشی برای شناخت، تحلیل و گزارش الگوهای موجود در داده‌های کیفی است. این روش، واحدی برای تحلیل داده‌های متنی است و داده‌های متنوع و پراکنده را به داده‌های فنی و تفصیلی تبدیل می‌کند.» (Braun & Clarke in Abedi jafari et.al, 2018: 160). تحلیل مضمون به روش‌های مختلف صورت می‌گیرد که در این پژوهش از ماتریس مضامین (برای مقایسه مضامین در دولت‌های روحانی و احمدی‌نژاد) استفاده شده است.

علاوه بر آن، فرایند کدگذاری موضوعی به مطالعاتی اختصاص دارد که هدف و قصدشان تدوین یک نظریه است و این کار را با استفاده از توزیع دیدگاه‌ها بر سر یک موضوع با فرایند خاص انجام می‌دهند. مشابهت‌ها و تفاوت‌ها خاص گروه تعیین و تحلیل می‌شوند. بدین ترتیب که ابتدا تحلیل موردی انجام می‌شود. پس از آن به مقایسه گروه‌ها در رابطه با پدیده و یا موضوع مورد بررسی مبادرت می‌شود. لذا فرایند کدگذاری در کدگذاری موضوعی ایجاد یک حوزه موضوعی و مقولاتی برای موارد منفرد است (و به منظور مقایسه است) و نه ایجاد یک مقوله مرکزی برای تمامی موارد (Flick, 2006: 242-246).

بنابراین در این پژوهش؛ پس از انتخاب و مشخص شدن متون سیاسی در رابطه با موضوع تحقیق (تاثیرات دولت رانتیر بر نظام حکمرانی ایران در زمینه توسعه سیاسی) به واسطه روش نمونه‌گیری قضاوتی یا هدفمند؛ براساس فرایند کدگذاری موضوعی نسبت به کشف مضامین پایه‌ای، سازمان یافته و فراگیر دولت رانتیر به صورت جداگانه و موردی اقدام شده است. پس از اتمام تحلیل موردی، در نهایت مضامین احصاء شده دو دولت در ذیل ماتریس مضمون مورد مقایسه و تحلیل قرار گرفته است تا وجه اشتراک و وجه افتراق آنان در حوزه‌های مختلف مشخص گردد.

۴. دولت‌های احمدی نژاد و روحانی: درآمد نفتی و مقایسه مبانی حکمرانی مطلوب

با آغاز روند افزایشی قیمت نفت و وضعیت مطلوب ذخایر ارزی در دو دوره دولت احمدی‌نژاد، زمینه برای اجرای سیاست‌های توزیعی نو در دولت فوق فراهم گردید و به موازات آن پهنه‌ی ساختاری و سازمانی دولت نیز افزایش پیدا کرد. رشد ظرفیت بازار نفتی و تولید نفت ایران، به ترتیب در درازای سال‌های ۱۳۸۴ و ۱۳۸۵، میزان فروش نفت را از ۵۵ میلیارد دلار به ۶۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۶، ۷۰ میلیارد دلار در ۱۳۸۷، ۹۵ میلیارد دلار در سال ۱۳۸۸، ۵۰ میلیارد دلار در ۱۳۸۹، ۶۵ میلیارد دلار در ۱۳۹۰، ۸۰ میلیارد دلار در ۱۳۹۱ و نهایتاً ۶۰ و ۵۰ میلیارد دلار در دو سال انتهایی دولت احمدی نژاد رساند (EIA and UEA, 2024). این میزان بالاترین حد فروش نفت ایران پس از انقلاب اسلامی بود. در این سال‌ها، میزان بودجه دولت که عمدتاً مبتنی بر تولید و فروش نفت بود، سیر صعودی را تجربه نمود. درآمد حاصل از صادرات نفت در سال‌های پایانی دولت دوم احمدی نژاد، حدود ۱/۳ میلیون بشکه در روز تخمین زده می‌شد و بیش از ۵۰ درصد از درآمدهای دولت و درصد بالاتری از درآمدهای ارزی خارجی را تشکیل می‌داد (Ebqali, 2013).

در دوره احمدی نژاد، درآمد فوق، در حوزه‌های گوناگونی منطبق بر چارچوب تخصیصی بودجه به مصرف می‌رسید. سیاست‌های تشویقی دولت برای جذب حمایت عمومی، برنامه‌های عمرانی ویژه و توزیع مستقیم درآمدها در قالب طرح هدفمند سازی یارانه‌ها، از مجموعه اقدامات دولت‌های احمدی نژاد با تکیه بر درآمد نفتی به شکل غالب بود. بخشی از این درآمد که به دلیل تحریم‌ها دارای سیر نزولی بود، برای ایجاد رویکردهای کنترلی بر روی نهادهای فراگیر توسعه‌ای و تأکید بر عدم حمایت از احزاب سیاسی و نهادهای مدنی، تقویت نهادهای مذهبی و انقلابی همچون روحانیت، بسیج، و پایگاه‌های مردمی موجود در مساجد به عنوان جایگزینی برای احزاب مورد استفاده قرار می‌گرفت. راهبرد دولت در این دوره ارتباط مستقیم و رو در رو با مردم بود، بنابراین می‌توان بیان داشت که تأکید بر پوپولیسم در این

دوران که ناظر بر تاکید بر طرفداری از مردم، برابر با بدنه حاکمیت بوده، توده‌های مردم را همراه و مشروعیت اقدامات مورد اتخاذ را از طریق بسیج آنها به دست آورد. در این زمینه با انگیزه و رویکرد اعلانی و اعمالی دفاع از حقوق توده‌ها، محدودیت‌هایی بر روی طیف مطبوعات، رسانه‌ها، تشکل‌های مردم‌نهاد و احزاب منتقد خود و مدیریت و یا کاهش حقوق سیاسی شهروندی (جامعه مدنی) پرداخت. در این دوران، نهادهای جامعه مدنی به‌عنوان ابزار کنترل ساخت سیاسی، دچار نوعی وارونگی کارکردی شده و به ابزاری واسطه‌ای برای هدایت ساخت اجتماعی و مدنی جامعه تبدیل شدند. بر این مبنای دولت به شیوه‌ای خاص، طرح خود برای ایفای یک نقش غالب در نقش دادن به حاکمیت در جامعه را ممکن می‌ساخت. بدین‌سان نهادهای جامعه مدنی به ابزارهای مهندسی اجتماعی دولت تبدیل شدند. وجوه سه‌گانه این مهندسی اجتماعی در دولت نهم و دهم را می‌توان در ارتباط با تضعیف طبقات نیرومند اجتماعی (یا طبقه متوسطه)؛ دریافت حمایت طبقات پایین و توده مردم و دستکاری در ساختار جامعه مدنی و نهادهای آن در جهت حذف و تضعیف آنها مشاهده کرد که به تقویت وجوه اقتدارگرایی دولت منجر گردید. دولت در این دوره، با دستکاری در مناسبات ساخت اجتماعی و سیاسی جامعه موجب از میان رفتن تمامی کانال‌های مسالمت‌آمیز انتقال درخواست‌های ساخت اجتماعی به ساخت سیاسی و لاجرم ایجاد حد بالایی از فشرده‌گی اجتماعی شد که بحران مشارکت سیاسی در سطوح میانی و بالا را در پی داشت (Tarjoman & Ghafari, 2020: 665-667).

در دو دوره ریاست جمهوری حسن روحانی، درآمدهای نفتی ایران ذیل اجرای برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در سال ۲۰۱۵ افزایش یافت. مقادیر افزایش در سال نخست ریاست جمهوری روحانی، فروش نفت را به ۶۴ میلیارد دلار رساند. در سال‌های ۱۴۰۰ تا ۱۳۹۳ این رقم از ۵۵ میلیارد، به ترتیب در سال ۱۳۹۴ به حدود ۲۷ میلیارد، در سال ۱۳۹۵ به ۵۵ میلیارد، در سال ۱۳۹۶ به ۵۵ میلیارد، در سال ۱۳۹۷ به ۶۰ میلیارد، در سال ۱۳۹۸ به ۳۲ میلیارد دلار رسید. در دو سال پایانی دولت روحانی، مجموعاً به حدود ۴۲ میلیارد دلار بالغ می‌گردید. (EIA and UEA, 2024).

سهام نفت در بودجه تخصیصی دولت روحانی، کم از دولت‌های احمدی‌نژاد بود. بر این اساس و مبتنی بر تلاش در جهت عبور از تحریم‌ها و مواجهه با سیر تحریم‌های جدید ایالات متحده، دولت روحانی، کاهش مخارج، تخصیص اعتبارات برای یارانه‌ها و برنامه‌های اجتماعی، و هزینه‌های تحریمی گردید. در کنار چالش‌های مالی مرتبط، نوع‌نگرش دولت روحانی در زمینه سیاست‌های توسعه، موجبات تغییر در مولفه‌های حکمرانی را فراهم نمود. در دوره‌ی اول روحانی هم بیشتر تمرکز دولت بر سیاست

خارجی و حل مسئله‌ی هسته‌ای است و از نظر دولت حل تعارضات خارجی می‌تواند در عرصه‌ی داخلی آرامش به وجود آورد. در مجموع، عرصه‌ی سیاسی ایران به دلیل شرایط اقتصاد رانتهی و دولتی و نیز سطح فرهنگی به دور از ساختارهای فراگیر است (Safarian et.al, 2018: 86). به همین دلیل، در رعه‌ی داخلی نیز، در حالی که فضای عمومی در دوران روحانی تا حدودی بهبود یافته بود، توانایی او برای اعمال اصلاحات سیاسی معنادار و حفاظت از آزادی‌های مدنی توسط تندروها، سازمان‌های امنیتی و محدودیت‌های قانون اساسی محدود شد. پیشرفت ملموس در مقایسه با وعده‌های انتخاباتی او محدود بود.

۵. دولت‌های احمدی نژاد و روحانی و بخش خصوصی

در دوره‌ی احمدی نژاد مصادف با ابلاغ سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، زمینه برای خصوصی شدن و کوچک شدن دولت تسهیل گردید. در سال‌های آغازین دولت نهم خصوصی‌سازی بسیار کند بود و علیرغم ابلاغ این سیاست‌ها، دولت نهم به میزان تقریباً ۹ درصد از طرح‌های خصوصی‌سازی را واگذار کرد. در دولت دهم، با وجود شعار دولت مبنی بر خصوصی‌سازی، همچنان بخش اعظم بودجه به شرکت‌های دولتی اختصاص داشت. در این دوره، بخش اعظم روند خصوصی‌سازی در قالب سهام عدالت، واگذاری سهام به صندوق‌ها و نهادهای عمومی غیردولتی و یا رد دیون بوده و عملاً بخش خصوصی واقعی شکل نگرفته است. در دوره‌ی روحانی نیز با وجود مشکلات ساختاری و نهادی باقیمانده از گذشته و افزایش حجم بودجه‌ی عمومی دولت و فراهم نبودن بسترهای لازم، بخش خصوصی چندان قدرت پیدا نکرده است و از طرف دیگر، اقدامات درخور توجهی در توسعه‌ی بخش تعاون صورت نمی‌گیرد و همچنان سهم این دو بخش در اقتصاد ناچیز مانده است (Ghafari in Safarian et.al, 2018: 95).

۶. مقایسه تطبیقی نقش دولت‌های احمدی نژاد و روحانی در توسعه سیاسی

یکی از مهمترین نتایج و پیامدهای اقتصاد رانتهی و سیاستگذاری‌های اقتصادی در این چارچوب در دهه‌های اخیر، کاهش جمعیت و اثرگذاری طبقه متوسط بوده است؛ فروپاشی طبقه متوسط به افول جریان اصلاح‌طلبی گره خورده است که پس از انتخابات منجر به راست جمهوری خاتمی شکوفا شد و برای مدت کوتاهی در دوره روحانی احیا گردید. دولت‌های اصلاح‌طلبان قدرت پاسخگوی نیازها و انتظارات طبقه متوسط نبودند و گامی برای تحکیم توسعه سیاسی و اصلاحات اقتصادی برنداشتند. سپس، دولت

های احمدی نژاد درصدد تغییر مبنای حمایت سیاسی از طبقه متوسط به طبقات پایین جامعه بودند. با این حال، تحریم‌هایی که ابتدا توسط دولت باراک اوباما در سال‌های 2008-2016 و بعد از آن توسط دولت دونالد ترامپ در سال‌های 2017-2021 پس از خروج از برنامه جامع اقدام مشترک (برجام) در سال ۲۰۱۸ اعمال شد- بزرگ‌ترین ضربه را بر طبقه متوسط ایران وارد نمود. از زمان تشدید تحریم‌ها در سال ۲۰۱۱ - که در آن زمان چندجانبه بود - طبقه متوسط ایران حداقل ۱۰ درصد کاهش یافته است، از ۵۸/۴ درصد جمعیت در سال ۲۰۱۱ به ۴۸.۸ درصد در سال ۲۰۱۹ رسید. تحریم‌ها همچنین فساد موجود و رانت را در ساختارهای اقتصادی ایران افزایش داده است. بر این اساس، در اواخر دوره روحانی، طبقه متوسط حدود ۳۵ درصد از جمعیت را تشکیل می‌داد و پیش‌بینی می‌شود که به دلیل افزایش تورم، کاهش بیشتری پیدا کند (Heiran Nia, 2022: 2-7).

در جمع بندی بخش فوق، مبتنی بر ساختار سرمایه یک دولت رانتیر نفتی، دولت رانتی نفت با کسری بودجه گسترده مواجه خواهد شد. بنابراین، اجبار اقتصادی می‌تواند با موفقیت سیاست‌های دولت رانتی را به نفع دولت فرستنده تغییر دهد. ایران بیشتر ویژگی‌های یک کشور رانتی نفت را داشته است. وابستگی به نوسانات قیمت نفت و آلوده شدن به بیماری هلندی، اقتصاد داخلی و سیر مالیات‌گیری در ایران را دچار انحراف کرده و همچنان برای سرمایه‌گذاران پرخطر باقی ماند. از آنجایی که کشورهای رانتی برای درآمدهای دولتی به جای شهروندان خود به ثروت نفت وابسته هستند، ایران نیازی به توسعه اداره مالیات و زیرساخت‌های اقتصادی خود نداشت. ایران از نظر مالی مستقل از شهروندان، به یک کشور خودمختار با ساختارهای اقتصادی اقتدارگرای رو به رشد تبدیل شد. افزایش تهدید تحریم‌های اقتصادی بین‌المللی و کاهش درآمدهای دولتی صادرات نفت، دولت احمدی‌نژاد را به اجرای طرح اصلاحات در سال ۲۰۱۰ سوق داد. اهداف طرح اصلاح، منطقی کردن مصرف و کاهش نابرابری بود. درآمد یارانه‌ها به منظور جلوگیری از نارضایتی اجتماعی به صورت نقدی بین همه شهروندان توزیع شد. افزایش تورم ناشی از افزایش هزینه انرژی منجر به کاهش درآمد در میان طبقات متوسط و متوسط رو به بالا شد که در شهرهای بزرگ با مصرف عمده انرژی ساکن بودند. با این وجود، اندکی پس از توزیع پول نقد، فقر در شهروندان کم درآمد علیرغم هزینه‌های انرژی و تورم بالاتر کاهش یافت. ایران برای چرخه تجاری خود به شدت به درآمدهای صادرات نفت وابسته است. از سال ۲۰۰۲ تا ۲۰۰۸، هزینه‌های مالی و رشد اعتبار و همچنین درآمدهای صادراتی و نفتی ایران افزایش یافت که منجر به تورم بالا شد. با این حال، سیاست‌های پولی سخت‌تر دولت، که مصادف با رکود جهانی ۲۰۰۸-۲۰۰۹ بود، منجر به کاهش شدید

گزاره های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی یا انتخابی
	مضامین پایه ای	مضامین سازمان یافته	مضامین فراگیر
استفاده ابزاری از رسانه ها و سمن ها از سوی نهاد قدرت	سوء استفاده از رسانه ها و سمن ها	فقدان نهادهای نظارتی	عدم توجه به مکانیسم های جامعه مدنی
اجرای سیاست های توزیعی و پوپولیستی	اعمال سیاست های عامه پسند	فقدان استقلال درامدی	
متکی بودن آن به درآمدهای نفتی و بی نیاز از هر نهاد مستقلی	نقش تعیین کننده درآمدهای نفتی	فقدان استقلال درامدی	
ایجاد و تشدید روحیه رانت جویی و مصرف گرایی	روحیه رانتی و مصرف گرایی	فقدان استقلال درامدی	
عدم امکان بهره مندی از مکانیزم های جامعه مدنی	نادیده گرفتن مکانیزم های جامعه مدنی	بی توجهی به اصناف و گروه های ذی نفع	
عدم بهره مندی از نقطه نظرات و مشارکت اصناف، گروه های ذی نفع و ذی ربط	بی توجهی به اصناف و گروه های ذی نفع	فقدان استقلال درامدی	
فقدان مسئولیت پذیری و پاسخگویی	فقدان مسئولیت پذیری و پاسخگویی	فقدان عناصر دولت کارآمد	فقدان دولت کارآمد
فقدان نظام اداری قوی	فقدان نظام اداری قوی		
تخلفات اداری و مالی	تخلفات متعدد مالی		
فقدان بستر سازی و اعتماد سازی	فقدان گفتمان اعتماد ساز		
فقدان رابطه شفاف با بخش خصوصی و جامعه مدنی	بی توجهی به بخش خصوصی و جامعه مدنی	فقدان بخش خصوصی	فقدان بخش خصوصی
کند بودن خصوصی فرایند سازی	بی توجهی به خصوصی سازی		
واگذاری سهام به صندوق ها و نهادهای عمومی غیردولتی	اولویت نهادهای عمومی و غیر دولتی		
تصرف بنگاه های اقتصادی دستگاه های از سوی دستگاه های	فعالیت دستگاه های شبه دولتی	فقدان بخش خصوصی	فقدان بخش خصوصی

شبه‌دولتی و یا نهاد عمومی غیردولتی			
فقدان کوچک شدن اندازه دولت	فقدان کوچک شدن اندازه دولت		
فقدان کاهش فعالیت‌های اقتصادی دولت	فقدان کاهش فعالیت‌های اقتصادی دولت		
فقدان ظرفیت کارآفرینی افراد و کارایی بنگاه‌های اقتصادی	فقدان ظرفیت کارآفرینی	بی توجهی به ظرفیت کارآفرینی	
فقدان توجه اصل ۴۴	فقدان توجه اصل ۴۴		
کاهش قلمرو فعالیت و تصدی دولت	کاهش قلمرو فعالیت و تصدی دولت	فقدان توازن میان بین نظام سیاسی، نظام اجتماعی و نظم خصوصی و فردی	
عدم «توازن» و «توزیع» قدرت و مسئولیت میان نظام سیاسی، نظام اجتماعی و نظم خصوصی و فردی	فقدان توازن بین نظام سیاسی، نظام اجتماعی و نظم خصوصی و فردی		

جدول ۱- فرایند کدگذاری موضوعی در راستای کشف مضامین مختلف دولت رانتیر در دولت احمدی نژاد

صادرات نفت شد که تورم و تولید را کاهش داد. قیمت بازار نفت تعیین‌کننده سیاست‌های پولی دولت ایران است. از این طریق نرخ تورم داخلی، چرخه تجاری و مخارج اجتماعی خود را کنترل می‌کند (Motevalian, 2017: 6).

۷. تحلیل کیفی دولت رانتیر در دولت احمدی نژاد

فرایند کدگذاری موضوعی را در راستای کشف مضامین مختلف دولت رانتیر در دولت احمدی نژاد را نشان می‌دهد: همانگونه که یافته‌های جدول ۱ نیز نشان می‌دهد؛ دولت رانتیر در دولت احمدی نژاد از سه مضمون فراگیر: الف- عدم توجه به سازوکارهای جامعه مدنی، ب- فقدان دولت کارآمد، ج- فقدان بخش خصوصی تشکیل شده است. علاوه بر آن، هر یک از این مضامین فراگیر به مضامین خردتر (سازمان یافته و پایه‌ای) تقسیم شده است. بدین ترتیب:

۱- مضمون فراگیر عدم توجه به سازوکارهای جامعه مدنی دارای مضامین سازمان یافته و یا ویژگی هایی همچون: الف- فقدان نهادهای نظارتی، فقدان استقلال درآمدی و بی توجهی به اصناف و گروه های ذی نفع می باشد.

۲- مضمون فراگیر مقوله های دولت کارآمد دارای مضامین سازمان یافته و یا ویژگی هایی همچون: فقدان دولت کارآمد می باشد.

۳- مضمون فراگیر فقدان بخش خصوصی دارای مضامین سازمان یافته و یا ویژگی هایی همچون: الف- فقدان توجه به بخش خصوصی، ب- بی توجهی به ظرفیت کارآفرینی و فقدان توازن میان بین نظام سیاسی، نظام اجتماعی و نظم خصوصی و فردی می باشد.

تحلیل کیفی دولت رانتیر در دولت روحانی

فرایند کدگذاری موضوعی را در راستای کشف مضامین مختلف دولت رانتیر در دولت روحانی را نشان می دهد:

جدول ۲- فرایند کدگذاری موضوعی در راستای کشف مضامین مختلف دولت رانتیر در دولت روحانی

گزاره های خبری	کدگذاری باز	کدگذاری محوری	کدگذاری گزینشی یا انتخابی
	مضامین پایه ای	مضامین سازمان یافته	مضامین فراگیر
تمرکز دولت بر سیاست خارجی و حل مسئله هسته ای	توجه بیش از اندازه به مسئله هسته ای	تمرکز بر برنامه هسته ای	عدم توجه به سازوکارهای جامعه مدنی
فقدان جامعه مدنی مستقل از دولت	فقدان جامعه مدنی مستقل از دولت		
فقدان جامعه مدنی قوی و نهادمند	فقدان جامعه مدنی قوی و نهادمند		

فقدان استقلال نسبی جامعه‌ی مدنی از جامعه‌ی سیاسی	فقدان نسبی جامعه‌ی مدنی از جامعه‌ی سیاسی	جامعه مدنی ضعیف	
عدم امکان بهره مندی از مکانیزم های جامعه مدنی	عدم امکان بهره مندی از مکانیزم های جامعه مدنی		
عدم نوگرایی در به کارگیری نخبگان سیاسی جدید	فقدان بکارگیری نخبگان	عدم اتخاذ سیاست مناسب در راستای دولت کارآمد	دولت کارآمدی
ظهور ترامپ در آمریکا و آغاز تحریم ها	فشار دولت ترامپ		
ادامه اختلاف بر سر فعالیت شورای رقابت	اختلاف وزرا		
گسترش مسئله رانت و فرهنگ رانتی	فرهنگ رانتی		
عدم اصلاح در سیاست گذاری	عدم اصلاح در سیاست گذاری		
مشکلات ساختاری و نهادی	مشکلات ساختاری و نهادی		
افزایش حجم بودجه ی عمومی دولت	افزایش حجم بودجه دولت		
بی توجهی به بخش خصوصی و تعاونی ها	نادیده انگاشتن تعاونی ها	مشکلات بخش خصوصی	فقدان بخش خصوصی فعال
شکندگی سیستم پولی و مالی کشور	ضعف سیستم پولی و مالی		
بورس بازی زمین و مسکن	بورس بازی		
ضعف حاکمیت قانون	ضعف حاکمیت قانون		
هدایت نقدینگی به بخش غیرمولد اقتصاد	افزایش فعالیت بخش غیر مولد	تکیه بر درآمدهای نفتی	
وابستگی به نفت	وابستگی به درآمدهای نفتی		

همانگونه که یافته‌های جدول ۲ نیز نشان می‌دهد؛ دولت رانتیر در دولت روحانی نیز از سه مضمون فراگیر: الف- عدم توجه به سازوکارهای جامعه مدنی، ب- فقدان دولت کارآمد، ج- فقدان بخش خصوصی تشکیل شده است. علاوه بر آن، هر یک از این مضامین فراگیر به مضامین خردتر (سازمان یافته و پایه‌ای) تقسیم شده است. بدین ترتیب:

- ۱- مضمون فراگیر عدم توجه به مکانیسم‌های جامعه مدنی دارای مضامین سازمان یافته و یا ویژگی‌هایی همچون: الف- تمرکز بیش از اندازه بر برنامه هسته‌ای و ب- جامعه مدنی ضعیف می‌باشد.
- ۲- در رابطه با مضمون فراگیر فقدان دولت کارآمد دارای مضامین سازمان یافته همچون عدم اتخاذ سیاست مناسب در راستای دولت کارآمد می‌باشد.
- ۳- مضمون فراگیر فقدان بخش خصوصی فعال دارای مضامین سازمان یافته و یا ویژگی‌هایی همچون: الف- مشکلات بخش خصوصی و ب- تکیه بر درآمدهای نفتی

مقایسه دولت رانتیر در دولت احمدی نژاد و روحانی بیان وجوه اشتراک و افتراق

جدول ۳- تحلیل مقایسه کیفی دولت رانتیر

ردیف	ملاک های مقایسه (مضامین فراگیر)	دولت احمدی نژاد	دولت روحانی	وجوه اشتراک	وجوه اختلاف
۱	عدم توجه به مکانیسم های جامعه مدنی	الف- فقدان نهادهای نظارتی، ب- فقدان استقلال درآمدی و بی توجهی به اصناف و گروه‌های ذی نفع	الف- تمرکز بیش از اندازه بر برنامه هسته‌ای و ب- جامعه مدنی ضعیف	اتکای بیش از اندازه هر دو دولت به درآمدهای نفتی جامعه مدنی و مکانیسم های ضعیف در هر دو دولت عدم توجه به تشکل های مردم نهاد در هر دو دولت فقدان استقلال نسبی جامعه‌ی مدنی از جامعه‌ی سیاسی در هر دو دولت	فقدان شکل‌گیری احزاب سیاسی به صورت حرفه ای و کارآمد در دولت احمدی نژاد فضای باز سیاسی بیشتر و فعالیت بهتر مکانیسم‌های جامعه مدنی در دولت روحانی گسترش سازمان‌های مردم نهاد و NGO در دولت روحانی کاهش تعداد تشکل‌های مردم نهاد و احزاب منتقد در دولت احمدی نژاد
۲	دولت کارآمد	فقدان پتانسیل های دولت کارآمد	ج عدم اتخاذ سیاست مناسب در راستای دولت کارآمد	فقدان اراده‌ی لازم جهت تحقق دولت کارآمد در هر دو دولت	فشار تحریم‌های اقتصادی آمریکا و دولت ترامپ بر دولت روحانی فقدان مسئولیت پذیری و پاسخگویی در دولت احمدی نژاد. فقدان گفتمان اعتماد سازی در دولت احمدی نژاد اختلاف وزرا در دولت روحانی بر سر شوراهای رقابتی

۳	فقدان بخش خصوصی فعال	الف- فقدان توجه به بخش خصوصی، ب- بی توجهی به ظرفیت کارافرینی و فقدان توازن میان بین نظام سیاسی، نظام اجتماعی و نظم خصوصی و فردی	الف- مشکلات بخش خصوصی و ب- تکیه بر درآمدهای نفتی	فقدان سیاست مناسب جهت تقویت بخش خصوصی اولویت نهادهای عمومی، غیر دولتی و شبه دولتی افزایش بودجه دولت و رشد فعالیت بخش غیر مولد	نادیده انگاشتن تعادنی‌ها در دولت روحانی به نسبت دولت احمدی نژاد افزایش بورس بازی خاصه در حوزه املاک و مسکن در دوره روحانی به نسبت احمدی نژاد فقدان توازن بین نظام سیاسی، نظام اجتماعی و نظم خصوصی و فردی در دولت احمدی نژاد فقدان سیاست مناسب چاپ سازی و کوچک نمودن دولت در دوره‌ی احمدی نژاد
---	----------------------	---	--	---	---

همانگونه که یافته‌های جدول ۳ نیز نشان می‌دهد؛ سه مضمون فراگیر دولت رانتیر (الف- عدم توجه به مکانیسم‌های جامعه مدنی، ب- فقدان دولت کارآمد، ج- فقدان بخش خصوصی فعال که ملاک‌های مورد مقایسه پدیده دولت رانتیر در دولت احمدی نژاد و روحانی قرار گرفته‌اند؛ دارای وجوه اشتراک و اختلافاتی می‌باشند که در بخش نتیجه‌گیری مورد بررسی و مطالعه قرار خواهند گرفت.

نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با استعانت از راهبرد پژوهش کیفی و از نوع ماتریس مضمون و با انجام واکاوی متون به بررسی اشتراکات و افتراقات تأثیرات دولت رانتیر بر نظام حکمرانی ایران در زمینه توسعه سیاسی: در دولت‌های احمدی نژاد و دولت روحانی پرداخته شد نتایج این مقایسه نشان می‌دهد که افتراقات تأثیرات دولت رانتیر بر نظام حکمرانی ایران در زمینه توسعه سیاسی براساس سه ملاک و یا معیار مورد مقایسه دارای وجوه اشتراک و اختلافاتی به شرح ذیل می‌باشند:

۱- در رابطه با مضمون فراگیر عدم توجه به مکانیسم‌های جامعه مدنی در دو دولت روحانی و احمدی نژاد می‌توان به وجوه اشتراک و اختلاف ذیل اشاره کرد:

الف- وجوه اشتراک: اتکای بیش از اندازه هر دو دولت به درآمدهای نفتی؛ جامعه مدنی و مکانیسم‌های ضعیف در هر دو دولت؛ عدم توجه به تشکل‌های مردم نهاد در هر دو دولت و فقدان استقلال نسبی جامعه‌ی مدنی از جامعه‌ی سیاسی در هر دو دولت.

ب- وجوه اختلاف: فقدان شکل‌گیری احزاب سیاسی به صورت حرفه‌ای و کارآمد در دولت احمدی نژاد؛ فضای باز سیاسی بیشتر و فعالیت بهتر مکانیسم‌های جامعه مدنی در دولت روحانی؛ گسترش سازمان‌های مردم‌نهاد و NGO در دولت روحانی و کاهش تعداد تشکل‌های مردم‌نهاد و احزاب منتقد در دولت احمدی‌نژاد.

۲- در رابطه با مضمون فراگیر دولت کارآمد در دو دولت احمدی‌نژاد و روحانی می‌توان به وجوه اشتراک و اختلاف ذیل اشاره کرد:

الف- وجوه اشتراک: فقدان اراده‌ی لازم جهت تحقق دولت کارآمد در هر دو دولت

ب- وجوه اختلاف: فشار تحریم‌های اقتصادی آمریکا و دولت ترامپ بر دولت روحانی؛ فقدان مسئولیت‌پذیری و پاسخگویی در دولت احمدی نژاد؛ فقدان گفتمان اعتمادسازی در دولت احمدی‌نژاد و اختلاف وزرا در دولت روحانی بر سر شوراهای رقابتی

۳- در رابطه با مضمون فراگیر فقدان بخش خصوصی فعال در دو دولت احمدی‌نژاد و روحانی می‌توان به وجوه اشتراک و اختلاف ذیل اشاره کرد:

الف- وجوه اشتراک: فقدان سیاست مناسب جهت تقویت بخش خصوصی؛ اولویت نهادهای عمومی، غیردولتی و شبه‌دولتی و افزایش بودجه دولت و رشد فعالیت بخش غیرمولد

ب- وجوه اختلاف: نادیده انگاشتن تعادنی‌ها در دولت روحانی به نسبت دولت احمدی نژاد؛ افزایش بورس بازی خاصه در حوزه املاک و مسکن در دوره روحانی به نسبت احمدی نژاد؛ فقدان توازن بین نظام سیاسی، نظام اجتماعی و نظم خصوصی و فردی در دولت احمدی نژاد و فقدان سیاست مناسب چاب‌سازی و کوچک نمودن دولت در دوره‌ی احمدی‌نژاد.

بنابراین در جهت تقویت نظام حکمرانی و راهبری آن به سوی توسعه اقتصادی پیشنهادها در سه سطح مطرح است:

سطح اول: نوعی حکمرانی همکاری محورانه با تکیه بر اسناد بالادستی جمهوری اسلامی بین تمام سطوح اجتماعی، به گونه‌ای که ارتباط و گفتگو متقابل به طور مستقیم و غیرمستقیم بین دولت- دولت، دولت- مردم، مردم- مردم، دولت- نظام بین‌الملل و مردم- نظام بین‌الملل شکل گیرد.

سطح دوم: برای عملیاتی شدن سطح اول، باید این راهبردها به عنوان اولویت مدنظر قرار گیرد: مشارکت شهروندان از طریق گسترش رسانه‌ها و انجمن‌ها، احزاب، اتحادیه‌ها، فضای مجازی، ثبات در طراحی

سیاست‌ها و تنش زدایی در عرصه‌ی بین‌الملل از طریق سیاست خارجی توسعه‌گرایانه، تمرکززدایی وظایف و اختیارات و واگذاری آن به بخش خصوصی و مدیریت‌های محلی.

سطح سوم: با توجه به پیش‌زمینه‌های اجتماعی و سیاسی در دو سطح قبلی اصلاحات ساختاری برای توسعه‌ی اقتصادی بدین شرح در اولویت قرار گیرد؛ در روند مدیریتی اصلاح نظام اداری به عنوان پایه تلقی شود. در این بین، بازطراحی ساختار کلان اقتصادی کشور به گونه‌ای که وزارت اقتصاد از نقش خزانه داری و تقسیم پول خارج و به نقش جهت‌دهنده برای امور گوناگون اقتصادی تبدیل شود. سازمان برنامه هم در برنامه‌ریزی و راهبری اقتصاد کشور استفاده از نخبگان و تمامی افراد ذی نفع را در دستور کار قرار بدهد و از امور جاری خارج شود. در حوزه‌ی مالیات به عنوان یکی از بخش‌های کلیدی، اجرای طرح جامع مالیاتی و الکترونیکی شدن فرآیندهای مالیاتی برای جلوگیری از فرار مالیاتی مبنای قرار بگیرد. سرمایه‌گذاری خارجی و داخلی با تسریع و کاهش فرآیندها و ایجاد هماهنگی بین دستگاه‌های مختلف و ارتباطات مناسب بین‌الملل گسترش یابد. استقرار و تجمیع سامانه‌های هوشمند در حوزه‌ی گمرکی برای مبارزه با قاچاق کالا که موجب افزایش و تحکیم تولید داخلی می‌شود نظام بانکی در جهت افزایش تولید و فعالیت اقتصادی سازمان‌دهی شود. خصوصی‌سازی با ایجاد بسترهای لازم در فضای رقابتی و شفاف به گونه‌ای که دولت بخش عمده‌ای از امور تصدی و عملیاتی را به کسانی که از اهلیت لازم برخوردارند واگذار کند و تنها به امور راهبردی و تسهیل‌گری بپردازد. پیش‌زمینه‌ی این موارد این است که نظام قانون‌گذاری کشور از تعدد و تنوع خلق قانون و مقررره بپرهیزد و قوانین در جهت تسهیل و گشایش امور تصویب شود و آن‌گاه مبنای تمام فعالیت‌ها قرار گیرد. بدیهی است ضمن تکیه بر ابزارها و محور قرار گرفتن قانون‌زمینه‌ی فساد هم برچیده می‌شود.

References

- Abedi Jafari, H. Taslimi, M. Faghihi, A. Sheikhzade, M. (2018). Thematic Analysis and Thematic Networks: A simple and Efficient method for exploring patterns embedded in qualitative data municipalities) a, Strategic Management Thought, Year 5, Number 2, 151-198 (In Persian)
- Eyvazi, M. Marzban, N. Salehi, M (2016). "From the review of good governance to the model of sustainable governance", A Quarterly Journal of Strategy, 26 (85), 55-85 (In Persian)
- Flick, Uwe (2006). An introduction to qualitative research, translated by Hadi Jalili (1388), Ney Publishing Tehran, second edition
- Moshirzadeh, H. (1996). A review of theories of revolution in social sciences, Strategy Journal, No. 90, 107-156 (In Persian)
- Qavam, A. A. (1992). "Political Development and Administrative Transformation", Ghoomes Publishing Tehran. (In Persian)

- Qavam, A. A. (1995). Criticism of the theories of modernization and political development, Shahid Beheshti University Press, Tehran (In Persian)
- Safarian, R. Shahram Nia, A. M. Emam jome zade, J. Masoudnia, H. (2018). The model of good governance and economic development in Iran and Turkey. *Scientific Quarterly of Political and International Approaches* 11(2), 86-111 (In Persian).
- Beblawi, H. & Luciani, G. (1990). *The Rentier State in the Arab World*. In Luciani, G. *The Arab State*. London: Routledge.
- Beblawi, Hazem. "The Rentier State in the Arab World." *The Rentier State*, edited by Hazem Beblawi and Giacomo Luciani, Croom Helm, 1987, pp. 49-62.
- The Economist. "The Curse of Natural Resources." *The Economist*, 2009, <https://www.economist.com/special-report/2017/10/05/commodities-are-not-always-bad-for-you>.
- Ebrahimpour, H. & Oleiki, E. (2015). "The Examining Role of Good Governance in Government Efficiency", International Conference of Management Elites, Conference Hall of Shahid Beheshti University, Tehran, 18-1 (In Persian)
- Hadavand, M. (2005). Good Governance, Development and Human Rights. *Basic Rights*, 2(4), 51-86
- Heiran Nia, J. (2022). Iran's middle class has been eroding for some time. Now it's only getting worse. Atlantic Council. Available at: <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/iransource/irans-middle-class-has-been-eroding-for-some-time-now-its-only-getting-worse/>
- Hertog, S. (2020). Defying the resource curse: explaining successful state-owned enterprises in rentier states. *World Politics*, 62(2), 261-301.
- Huntington, S. (1973), *Political Order in changing Societies* (M. Salasi) Elm Publishing (1991)
- International energy agency. (2024, July 1). Energy system of Iran, <https://www.eia.gov/international/analysis/country/IRN>
- Ebqali, A. (2013, January 16). Using oil revenues in the budget must stop: Iran's Ahmadinejad. S&P Global. <https://www.spglobal.com/commodityinsights/en/market-insights/latest-news/oil/011613-using-oil-revenues-in-the-budget-must-stop-irans-ahmadinejad>
- Moore, M. (2019). Revenues, state formation, and the quality of governance in developing countries. *International Political Science Review*, 25(3), 297-319.
- Motevalian, D. (2017). How did Economic Sanctions and Subsidy Reforms Affect Iranian Lower-Middle Class During the Presidency of Ahmadinejad in Iran?. Available at: <http://jpinyu.com/wp-content/uploads/2017/05/Oil-Revenues-and-Rentier-States.pdf>
- Of Iran. <https://www.eia.gov/international/analysis/country/IRN>
- Sahraie, A. & Mahmoodinia, A. (2018). Good governance: The Framework for Analysis of Hashemi's political Economy. *Strategic Studies of public policy*, 8(28), 207-228 (In Persian)
- Sandbakken, C. (2016). The limits to democracy posed by oil rentier states: The cases of Algeria, Nigeria and Libya. *Democratisation*, 13(1), 135-152.
- Simbar, R, & Maleki, A (2018). The requirements of governance and foreign policy images of the Islamic Republic of Iran in the international arena, *World Politics*, 8(4), 267-300. doi: 10.22124/wp.2020.3972 (In Persian)

Tarjoman, F., & Ghafari, M. (2020). Citizenship Political Rights in Ninth and Tenth Governments (Ahmadinejad). *Political Quarterly* 50(2), 651-668. doi: 10.22059/jpq.2020.238315.1007102 (In Persian)

U.S. Energy Information Administration. (2022, November 17). Exclusive summary.